

Κάλβος, Καρκασιώτης, Κα-
βάφης, Μαλακάσης, Πορφύ-
ρας, Βλαστός, Σικελιανός,
Ούρανός, Φιλύρας, Καρυω-
τάκης.

ΤΟΥ κ. ΚΛΕΩΝΟΣ ΠΑΡΑΣΧΟΥ

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΤΟΥ Κ. ΑΙΜ. Χ.

Μετά τὸν Ἰωνα Δραγοῦμην, τὴν
κριτικὴν αὐτὴ βιογραφία, ὁ κ. Κλέ-
ων Παράσχος ἐκδίδει ὁ ἕνα τὸμο
παλαιὰς καὶ πρόσφατες μελέτες τοῦ
δημοσιευμένους σὲ περιοδικὰ — ἐκ-
κὼς ἀπὸ τῆς μελέτης γιὰ τὸν Βλα-
στό πού εἶναι καὶ ἡ ἐκτενέστερη —
καὶ πού συνοψίζουν τὶς γνώμες
τοῦ ἐκλεκτοῦ αὐτοῦ ποιητοῦ, κρι-
τικοῦ καὶ βιβλιογράφου γιὰ δέκα
ἀπὸ τοὺς κυριώτερους ἐκπροσώπους
τοῦ ἑλληνικοῦ λυρισμοῦ τῆς πρώ-
της μετὰ τὴν Ἐπανάστασιν ἑκατον-
ταετίας. Σκοπὸς τοῦ σημειώματος
αὐτοῦ δὲν εἶναι αὐτὴ τῇ φορᾷ ἡ
κριτικὴ. Κριτικὴ κριτικὴ νοεῖται
ὅταν πρόκειται νὰ συζητηθοῖν οἱ
γνώμες τοῦ κ. Παράσχου καὶ ἡ ἐκ-
τίμησίν του γιὰ τὸ ἔργο τῶν ποι-
ητῶν πού ἐξετάζει ὁ ὅτι ἀφορᾷ
τὴν ἐπίδρασίν του στὴν ἑλληνικὴ
πνευματικὴ ζωὴ. Ἄλλ' εἶναι φανε-
ρὸ πὺς τὸ ἔργο αὐτὸ δὲν εἶναι δυ-
νατὸ νὰ ικανοποιηθῇ στὸν περιο-
ρισμένῳ χώρῳ τῶν σημειώσεων αὐ-
τῶν. Ἐξῆλλον ἔργο τῆς στήλης
αὐτῆς δὲν εἶναι νὰ προβάλῃ, γιὰ
τὴν ὥρα τοῦλάχιστο, τὶς δικές της
ἀπόψεις γιὰ τοὺς λυρικοὺς πού ἐ-
ξετάζει ὁ κριτικὸς ἐκδότης. Γενί-
κῶς μόνον παρατηρήσεις ἐπιτρέπον-
ται γιὰ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖον ὁ
κ. Παράσχος χειρίζεται τὰ θέματά
του καὶ γιὰ τὸ εἶδος τῆς κριτικῆς
του ἐργασίας. Θὰ πρέπει, λοιπόν,
νὰ σημειωθῇ εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἡ πρα-
γματικὴ καὶ ἀνυπόκριτη ἀγάπη πού
διαθέτει χωρὶς φιλαργυρία ὁ κρι-
τικὸς ἀπέναντι τῶν ποιητῶν τῶν
ἁποίων μελετᾷ τὸ ἔργο, ἡ ἀνιδιοτέ-
λειά του στοὺς ἐπαίνους καὶ στοὺς
ἐνθουσιασμούς του, ἡ εὐσυνειδη-
σία στὴν ἐξακριβωσὴν κάθε λεπτομε-
ρείας πού θὰ μπορούσε νὰ τὸν κα-
θοδηγήσῃ στὸ κριτικὸ τοῦ ἔργο,
καθὼς ἐπίσης καὶ ἡ ἀγνὴ διάθεσιν
νὰ καταστήσῃ τὸ λυρικὸ ἔργο πού
ἀναλύει προστιώτερο στὸν κοινὸν
ἀναγνώστη. Ὁ κ. Παράσχος δὲν
γράφει γιὰ τοὺς λίγους τοῦ πνευ-
ματικοῦ κύκλου του. Γράφει γιὰ
τοὺς πολλούς. Γι' αὐτὸ θὰ πρέπει
νὰ τοῦ ἀναγνωρισθῇ ὡς ἀναφι-
σθήτητο χάρισμα ἡ σαφήνεια, ἡ ἀ-
κρίβεια καὶ οὐκ ἡ ἐλλειπτικὴ φρά-
ση, ὁ ὠλοκληρωμένος στοχασμός.
Ὅλα αὐτὰ δημιουργοῦν ἕνα ἔφος
ἰσορροπημένῳ, εὐχάριστο στὴν ἀ-
νάγνωσιν καὶ ἀπηλλαγμένῳ διφο-
ρομένων ἐννοιῶν. Θὰ πρέπει ἀκό-
μη νὰ σημειώσω μίαν ἐνότητα σκέ-
ψεως πού διαπιστοῦται τόσο στὶς
παλαιότερες ὅσο καὶ στὶς προσφα-
τότερες μελέτες τοῦ κ. Παράσχου.
Τὸ κριτήριό του δὲν στηρίζεται σὲ
προκαθιερωμένες ἀρχὲς οὔτε σὲ θε-
ωρίες πού ἀναφέρονται στὸ ἰδεο-
λογικὸ ἐποικοδόμημα. Ἡ κρίσις
τοῦ Κλέωνος Παράσχου διατηρεῖ
θὰ ἔλεγε κανεῖς ὅλην τὴν ἐμοτι-
νὴ καὶ τὸν αὐθορμητισμὸ τῆς στι-
γμῆς, τῆς διαθέσεως τῆς προσωπι-
κῆς συγκινήσεως. Πιστεύω μάλι-
στα ὅτι στὴν κρίσιν τοῦ κ. Παρά-
σχου παίζει περισσότερο ρόλο ἡ
αισθηματικὴ συγκίνηση ἀπὸ τὴν
καθαρῶς αἰσθητικὴ. Θὰ ἤθελα νὰ
ἐξηγήσω τὴ φράσιν μου γιὰ νὰ μὴν
ἀφῆσω θέσιν σὲ ἀδίκαιες παρερμηνεί-
ες. Ὁ Κλέων Παράσχος, ποιητῆς

ὁ ἴδιος, λυρικός ἐπίσης, αἰσθημα-
τικός, ρομαντικὸς ἀκόμη, δέχε-
ται τὴν ἐπίδρασιν τοῦ λυρικοῦ στοι-
χείου ἀμεσώτερα ἀπὸ τὴν ἐπιδρα-
σὴν τοῦ αἰσθητικοῦ γεγονότος πού κά-
ποτε ἡμπορεῖ νὰ προέξῃ καὶ ἀ-
πὸ στοιχεῖα ἐντελὸς ἕνεκα πρὸς τὸ
λυρισμὸ καὶ πρὸς ὃ,τι ἀπευθύνεται
στὸ αἶσθημα τῆς συμπάθειας.
Αὐτὸς ὁ λυρισμὸς ἐπιβάλλεται πε-
ρισσότερο μὲ τὴ μουσικὴν του, μὲ
τὴ νοσταλγία του συχνά, μὲ τὸν
ρομαντικὸν ἱμερον πού κτελεῖ ἀνα-
ποφεύτως. Εἶναι περισσότερο με-
λοδικὸς τὸ νότος παρά σκληρὸ ἔ-
πος. Τὸ ψυχικὸ πεδίο τοῦ κριτι-
κοῦ εἶναι στὴν πρώτη περίπτωσιν
περισσότερο ἐκτεταμένον. Ἐχει χώ-
ρον καὶ γιὰ τὰ διὰ αὐτὰ εἶδη συγ-
κινήσεως πού μ' ὅλο πού φαίνον-
ται ταυτιζόμενα στὴν προέκτασίν
τους, ἔχουν ὥστόσο διαφορετικὸς
τρόπους ἐπιδράσεως στὸ ψυχικὸ
πεδίο τοῦ κριτικοῦ. Ὅταν αἴφνης
βλέπομε τὸν κ. Παράσκο ἐνθουσι-
αζόμενον μὲ τὸν Καβάφην καὶ μὲ τὸν
Σικελιανὸ ταυτοχρόνως, μὲ τὸν Μα-
λακάσιν καὶ τὸν Καρυωτάην, μὲ τὸν
Κάλβον καὶ τὸν Πορφύραν θὰ πρέπει
νὰ ζητήσομε μέσα στὴν ὁμοειδῆ
συγκίνησίν του τὸν κοινὸν ἀγωγὸ
τοῦ πῦρος τοῦ αἰσθήματος γιὰ νὰ φτάσῃ
ὡς τὴν ψυχὴν του. Καὶ ὁ ἀγωγὸς
αὐτὸς δὲν εἶναι ἄλλος ἀπὸ τὴν λυ-
ρικὴν συγκίνηση πού δοκιμάζει ὁ
κριτικὸς στὴν θερμὴν ἐπαφὴν πού
μὲ τὸ ἐξεταζόμενον ἔργο.

Δὲν θὰ ἤθελα νὰ ἐπεκταθῶ σὲ
λεπτομερειακὰ συζητήσεις. Ἡ γε-
νικὴ μου ἐντύπωση εἶναι ὅτι ὁ κ.
Παράσχος παρέχει μεγάλην ὠφελι-
μία στὰ ἑλληνικὰ γράμματα, μὲ μιὰ
συμβολὴν γιὰ τὴ μελέτην τους ἀπὸ
τὶς πρὸ φωτισμένες.

Κ. Οὐλ. Α. Χ.
79/1936

ΜΟΡΦΕΣ ΚΑΙ ΙΔΕΕΣ

ΒΡΑΒΕΙΟ ΚΡΙΤΙΚΗΣ ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ

ΓΙΑ ΤΟ 1936
Περιεχόμενα: Μορεάς, Γιαννόπουλος, Νιρβάνας, Βαλαω-
ρίτης, Σαΐκοπηρ, Πολίτης, Κήτης, Μαβίλης, Σατωβριάνδος,
Σὲ ὅλα τὰ βιβλιοπωλεῖα. 1939

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΔΕΚΑ ΕΛΛΗΝΕΣ ΛΥΡΙΚΟΙ

ΤΟΥ κ. Κ. Θ. ΔΗΜΑΡΑΣ

Σε μια εικοσαετία, σχεδόν, έπάνω εκτείνονται οι εργασίες που έδημοσίευσε τελευταίως ο κ. Κλ. Παράσχος με τόν τίτλο «Δέκα Έλληνες Λυρικοί». Είναι δέκα μελέτες, γραμμένες σε διάφορες έποχές, από τόν 1919 ως σήμερα, για δέκα νεοέλληνες ποιητάς: Κάλβος, Καρασούτσας, Καβάφης, Μαλακάσης, Πορφύρας, Βλαστός, Σικελιανός, Ουράνης, Φιλύρας, Καρυωτάκης. Βλέπει κανείς αμέσως ότι αξιολόγησι καμμία δέν επέκράτησε στην έκλογή τών ποιητών' απλώς θά είχα νά διαγνώσω την προτίμησι του κριτικού προς τούς «έλασσονας» ποιητάς, τούς υποτονισμένους. Έξαίρεσι κάνουν ο Κάλβος, ο Καβάφης, ο κ. Βλαστός και ο Σικελιανός' ή άπκυσία, άλλωστε, άλλων ονομάτων καθιστά την προτίμησι αυτήν άκόμη σαφέστερα: ο κ. Παράσχος πιστεύει — κι' έγώ τόν πιστεύω — ότι ή καθάρη ποιήσι, ή καθ' αυτό ποιήσι, μπορεί έξ ίσου νά ύπάρχη μέσα στα ποιήματα τών «έλασσόνων» ποιητών όσο και στών άλλων.

Φυσικά, όταν πρόκειται νά ανιχνεύσουμε την ποιήσι μέσα στα διάφορα έργα διαφόρων στιχουργών, εκεί πιά ή συμφωνία μες σταματά: παρεμβαίνουν προτιμήσεις καθαρά ύποκειμενικές, οι οποίες μοιραίως έπιδρούν έπάνω

στην αντικειμενικότητα της κρίσεώς μας. 'Αλλά έδω, παρά νά κάνω μιάν έπι-κριτική, θά ήθελα νά προσπαθήσω νά έξηγήσω και νά κατατάξω τόν σύστημα του κ. Παράσχου, ό όποιος είναι για μένα ένας από τούς πιο άξιοσημειώτους, πιο ευαίσθητους [στην σημασία όπου μεταχειρίζεται κανείς την λέξι για τά όργανα άκριβείας], ό πιο ευαίσθητος ίσως από τούς νεοέλληνες κριτικούς. Τό βιβλίον του αυτό, περισσότερο και από τόν «Δραγούμη» του, μάς δίνει, χάρις στην ποικιλία τών θεμάτων τά όποια περιλαμβάνει, την ευκαιρία για μιά τέτοια μελέτη.

Ο Κάλβος, ή μελέτη του 1919, είναι ίσως ή πιο αδύνατη από άλλες, ή μόνη αδύνατη' δέν ξέρω γιατί θέλησε νά την περιλάβη μέσα στην συλλογή ό κ. Παράσχος. Έργο όμως νεανικό, μάς δείχνει ίσως πιο απλά παρά τά μεταγενέστερα, την στάσι του κριτικού άπέναντι στο κρινόμενο έργο. Κριτική προεργασία καμμία δέν βλέπουμε, συστηματική κατάταξι και άνάλυσι τών ποιημάτων, συσχέτισι με την έποχή του και με την ψυχική ζωή του ποιητού, έρευνα συγκριτική και άπόλυτη της γλώσσας του, τών εικόνων του, τών θεμάτων του και της χρησιμοποίησές τους. Πηδούμε

ξαφνικά μέσα στην καρδιά του θέματος, αλλά όχι με γενικότητες: μιά σειρά από σύντομες πινελιές, μιά συνεχής χρησιμοποίησι τών άτομικών έντυπώσεων και αντιδράσεων. 'Η ειδική προεργασία, ή φιλολογική, άς την πούμε, δέν είναι ή βάσις, είναι μάλλον ένα στόλισμα: ή κριτική στην περίπτωση τρέφεται σχεδόν άποκλειστικά από τόν πλούτο και την έμπειρία του κριτικού' συνεπώς ή έπιτυχία είναι άνάλογη με αυτές. σχετική όσο ό κριτικός είναι νεώτερος, τελειούται όσο ό κριτικός ώριμάζει. Κινδυνεύει όμως νά μη φθάση ποτέ στην σύνθεσι — και στην κρίσι. Τυπικό παράδειγμα του είδους, είναι ή μελέτη για τόν Καβάφη: εκεί όπου άλλοι θά παιδεύοντο για νά μπουν στο νόημα, ό κ. Παράσχος μέσα σε λίγα σύντομα σημειώματα μάς δίνει μιά σειρά από άνεξάρτητες παρατηρήσεις έξαιρετικής όξύτητος και θαυμαστής διαισθήσεως, τις όποιες όμως ούτε καν δοκιμάζει νά συνθέσι: του έφθασε νά μπη μέσα στο έργο, νά τό αισθανθή όπως ό δημιουργός του' ή άπομάκρυνσι, ή προσπάθισι, τό δεύτερο αυτό και τελευταίο στάδιο της κριτικής, τόν έλκύουν πολύ λιγώτερο. Έτσι βλέπουμε στην μελέτη για τόν κ. Βλαστό, την μεγαλειότητα, τη σημαντικότητα, την πιο συστηματική από όλες, άφοδ' αναλύσει από κάθε πλευρά τό θέμα του, άπέχει στην κρίσι του' μάς βοηθεί νά καταλάβουμε και μάς άφήνει νά κρίνουμε. Ξέρω, μαζί με τόν ποιητή, πως «όσο γνωρίζεις πιο καλά τόσο αγαπάς πιο πλήρως»: αλλά κάποτε

άληθεύει και τό αντίθετο: ή τελειότερα γνώσις συνεπάγεται και κρίσι αυστηρότερα' μά αυτά θά έχω άλλοτε ευκαιρία νά τά έφαρμόσω όταν θ' άσχοληθώ με αυτά που μπορεί κανείς νά ονομάση «ιδέες» και «ποιήματα» του κ. Βλαστού. Ο λόγος έδω είναι για τόν κ. Παράσχο.

Η μέθοδος του είναι έπόμενο νά έπιτυγχάνη τό περισσότερο, όταν εφαρμόζεται σε θέματα με τά όποια έχει μιά συγγενεια ψυχική, με τά όποια τόν συνδέει μιά «προκατεστημένη άρμονία»: Μαλακάσης, Πορφύρας, Φιλύρας, Ουράνης, πρόσφατα με τά όποια ή συγγενεια του κ. Παράσχου, του ποιητού, [άλλά και ό κριτικός ποιεί] είναι φανερή. Ταιριάζει έδω ό λόγος που βάσει ό ποιητής στο στόμα της γυναίκας: «όσο και πιο πολύ αγαπάς και πιο πολύ γνωρίζεις» αν παντού μέσα στα έργα που μελετά γυρνάει τά στοιχεία που τόν θέλγουν, την μελαγχολία, τη ρέμβη, την έλεγειακή διάθεσι, κατ' έξοχήν θά έπιτύχη, εκεί όπου τά συνενόι περισσότερο. Και πραγματικώς νομίζω ότι στις τέσσερις αυτές μελέτες φθάνει στην άπόλυτη κατοχή του όργάνου του' ό μέλλον ιστορικός της λογοτεχνίας θά πρέπει άπαραιτήτως νά σταματήσει σ' αυτές και νά τις χρησιμοποιήσει' μά κι' εκείνοι που έντροφούν στην άνάγνωσι τών τεσσάρων αυτών ποιητών, θά τις διαβάσουν με άπόλαυσι. Έλπίζω στην προσεχή δεκάδα του νά περιλάβη ό κ. Παράσχος τόν Κ. Χρηστομάνο και τόν Κ. Χατζόπουλο: κάτι θά έχη νά μάς πη και γι' αυτούς.

Ιδιαίτέρως μ' ένδιέφερε ή μελέτη για τόν Καρασούτσα. «Οχι γιατί μ' έκανε ν' αλλάξω ιδέα για έναν στιχουργό' που πολύ λίγο έχει άδικηθή από την κοινή γνώμη, ή όποια τόν άγνοεί, αλλά για δύο άλλους λόγους: πρώτα πρώτα γιατί νομίζω άπαραίτητο για την σύνταξι μιάς ιστορίας της νεοελληνικής λογοτεχνίας νά γίνουν συστηματικές μελέτες έπάνω στους ποιητές, οι όποιοι παρεσκύασαν την ώριμότητα τών διαφόρων σχολών, και τέτοιος είναι ό Καρασούτσας για την νέα 'Αθηναϊκή σχολή. Και ύστερα γιατί έδω είναι τό όριο της εφαρμογής της μεθόδου του κ. Παράσχου: αυτή ή κριτική που είναι όλη αγάπη και κατανόησι και κλείνει μητρικά τά μάτια έπάνω στα έλαττώματα που βλέπει. Σημειώνω πάντως ότι ό Καρασούτσας δέν φαίνεται νά ήταν ούτε όσο αϊθέριος, ούτε όσο άπορος θέλουν νά μάς τόν δείξουν οι βιογράφοι του και ό κ. Παράσχος: στην 'Εθνολογική Έταιρεία σώζεται ένα σημειωματάριό του με ένδιαφέρουσες βιογραφικές πληροφορίες, όπου όμως αναφέρονται και έπανελημμένες εκδόσεις της γαλλικής γραμματικής του και σημειώνονται προσεκτικά τά δούναι και λαβείν του. Ο κ. Παράσχος νομίζω δέν τό είχε ύπ' όψιν του' αλλά και αν τό είχε, θά τόν συγκινούσαν ιδίως δύο λέξεις του σημειωματαρίου, όπου φανερώνεται ή άπόλυτη μοναξιά μέσα στην όποια ζούσε ό ποιητής της «Βαρβίτου»: «άνευ οίκογενείας». Δέν άνέφερα τάς μελέτας για τόν Σικελιανό και για τόν Κα-

ρυωτάκη' στον τελευταίο θά έπανέλθω προκειμένου νά μιλήσω για τά ποιητικά του «'Απαντα» που έξεδόθησαν τελευταίως και για τά όποια έγραψε ήδη ό κ. 'Ροδάς. Όσο για τόν Σικελιανό, τό έργο του τόσο πολύ άνεβαίνει στην συνειδήσι μου μέρα με την ήμέρα, ώστε προτιμώ άκόμη νά επέχω' ίσως και ή μελέτη του κ. Παράσχου νά πάσχη λίγο άπό την άβεβαιότητα την όποια έξομολογούμαι για μένα.

Τονίζοντας τά χαρακτηριστικά της μεθόδου του κ. Παράσχου ίσως νά παρεσύρθην και έγώ και νά παρέλειψα τό κριτικό μέρος της βιβλιοκρισίας' αλλά σ' αυτά τά ζητήματα, τό άποτέλεσμα ίδιώς μετρά: ό κ. Παράσχος με μιά μέθοδο που δέν είναι ή δική μου, έπιτυγχάνει αυτό που θέλει, νά μάς γνωρίση ώρισμένες άπόψεις τών έργων, έκείνες ιδίως που τόν συγκινούν' ή έπίκρισι δέν χωρεί. Όσο για μένα, προτιμώ μεθόδους πιο αντικειμενικές, που δέν άπαιτούν την ευαισθησία και την διαίσθησι του κ. Παράσχου. Θά ήταν όμως σφάλμα μου αν έκλεινα την έπιφυλλίδα μου αυτήν χωρίς ν' αναφέρω τις γενικές ιδέες που άποτελούν τό υπόστρωμα τών μελετών του κ. Παράσχου και άποδεικνύουν στα λίγα σημεία όπου έμφανίζονται ότι ή άπουσία τους δέν είναι έλλειψι αλλά έθελγημένη έμμονή μέσα στο πραγματικό.

Ε.Δ. Β. Κ. Θ. ΔΗΜΑΡΑΣ

7 Φ. 1938